

Kitabiyat

Albert Gabriel (1883-1972), Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin / Architecte, archéologue, artiste, voyageur, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2006, 14x20 cm., 440 sayfa.

Özet

Prof. Albert Gabriel yıllarca Türk sanatı ve kültürü üzerinde derin araştırmalar yapmış ve bu araştırmaları bilim dünyasına tanıtmak için ciddi bir çaba göstermiştir. Uzun yıllar ülkemizde yaşanan Prof. Gabriel, ülkenin çeşitli bölgelerini gezerek Türk köylüleri ile iletişim kurup, bu insanların ruhunu derinden kavramaya çalışmıştı. Prof. Gabriel'in Türkiye ile ilişkisinde 1926'da Darülfünun'da görev alması bir dönüm noktası olmuş burada 1930 yılına kadar Arkeoloji ve Sanat Tarihi dersleri vermiştir. Aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığı'nın kendisini Anadolu'daki mimari eserleri incelemekle görevlendirmesi uzun yıllar devam çalışmalar yapmasına yol açmış, bu çalışmalar daha sonra yazar tarafından eserinde toplanmıştır.

Yapı Kredi yayınları tarafında basılan elimizdeki bu eser Gabriel'i mimar, arkeolog, ressam yönleriyle tanıtan çok kapsamlı bir yayındır. Eserin ilk bölümü Prof. Gabriel'in sanatına ilgi duyan Türk, Fransız, Yunan bilim adamlarının araştırmalarını, onu yakından tanıyanların anlamlarını kapsamakta; ikinci bölüm ise sergi katalogundaki malzemeyi kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Albert Gabriel, Arkeoloji, Bursa, Halkevi.*

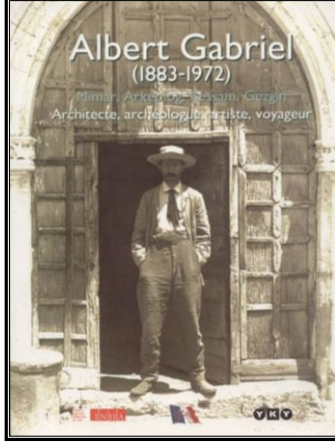
Abstract

Prof. Albert Gabriel has had profound studies on Turkish art and culture and has efforted seriously to introduce this studies with sientifical world. Prof. Gabriel who lived in our cauntry for many years, by traveling different region of cauntry and cominuating with Turkish peasant, endeavored to have a profound coprehension of the spirits of this people. In the Prof. Gabriel's relationship with Turkey, his taking office at the Darülfunun was a turning point and here he gave lectures of archeology and art history until 1930. At the same time The Minister of National Education gave him work of researching into architectural productions in Anatolia and this lead him to make additional works about this topic; Afterwards this works was brought together by author.

The book printed by Yapı Kredi Publiciation is a very comprehensing publication that introduce Gabriel as architect, archeolog and painter. The first part of the book includes studies of Turkish, French and Greek scientists interested in Prof. Gabriel's art, and the second part includes material at the exhibition katolog.

Keywords: *Albert Gabriel, Archeology, Bursa, Halkevi.*

Prof. Albert Gabriel, Bursa ve Hasan Ali Yücel

1966 yılında Paris Türk Elçiliğinde Büyükelçi Nurettin Vergin, Prof. Dr. Albert Louis Gabriel'e İstanbul Üniversitesi'nin *Doctoris Honoris Causa* diplomasını sunarken, onu Fransızların en Türk'ü kimi zaman Türklerin en Türk'ü olarak selamlıyordu (*Le plus turc des Français, et parfois, plus turc que les Turcs*). Mimar, arkeolog, ressam, gezgin vb. nitelikleri taşıyan Prof. Gabriel kimdi; niçin bu nitelemelerle anılmaya değer görülmüştü? Çünkü Prof. Gabriel, yıllarca Türk sanatı ve kültürü üzerinde derin araştırmalar yapmış, bunları değerlendirerek bilim dünyasına tanıtmak için inanılmaz bir çaba göstermiş, Türk bilim adamlarıyla işbirliği yapmış, pek çok genç Fransız bilim adamının ülkemize gelerek yetişmelerine önemli bir katkıda

bulunmuştur. Uzun yıllar ülkemizde yaşayan Prof. Gabriel, Türk köylüleriyle de iletişim kurup, onlarla yüz yüze görüşerek bu ülke insanının ruhunu derinden kavramaya ve yakalamaya çalıştı. Ayrıca kendisinin Taha Toros'a aktardığına göre, "Türkiye'deki aydın kitlenin kalbini kazanmış olmasını da bir bahçiyarlık" sayıyordu.

Prof. Gabriel, 2 Ağustos 1883 tarihinde Haute Marn ilinin Cerizières kasabasında mimar bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. Güzel Sanatlar Okulunu ve Sorbonne'da Edebiyat Fakültesini bitirdi. 1921'de Paris Üniversitesinde doktorasını verdi.

Prof. Gabriel'in Türkiye ile ilk ilişkileri 1911'de Rodos'ta Saint Jean Şövalyelerinden kalan eserleri incelemesiyle başlar. Fakat çok geçmeden Rodos ve On İki Ada İtalyanlar tarafından işgal edilir. Bu haksız işgale karşı o, büyük bir tepki duyacak ve bu tepkisini iki yazısıyla dile getirecektir.

Çeşitli yerlerde bilimsel etkinliklerde bulunan Prof. Gabriel'in 1926'da Darülfünun'da görev alması bir dönüm noktasıdır. Burada Arkeoloji – Sanat Tarihi dersleri vermeye başladı. Bu görevi 1930 yılına kadar sürer. Aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığı kendisini Anadolu'daki Türk mimari eserlerini incelemekle görevlendirir. Uzun yıllar devam eden bu çalışmalarının meyveleri *Monuments Turcs d'Anatolie* (1931 – 1932, 2 cilt); *Voyages archéologiques dans la Turquie Orientale...* (1940, 2 cilt) başlıklı eserlerinde toplandı. Bursa üzerindeki çalışmaları daha sonra gün ışığına çıkar.

Prof. Gabriel, Fransa'nın Türkiye büyükelçisi de Chambrun'le İstanbul'da Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulmasını sağladı. Amaç Anadolu kültür ve sanatını yerinde incelemek için Türkiye'ye gelecek Fransız araştırmacılarına gereken kolaylığı sağlamaktı. Enstitü eski Fransız Sefareti bahçesindeki Tercümanlar dairesinde kuruldu (1931) ve Prof. Gabriel 1941 yılına kadar bu enstitünün müdürü olarak görev yaptı. Daha sonra 1946 – 1956 yılları arasında da yine bu görevi yürüttü. Enstitünün oldukça

zengin bir kitaplığı vardır ve bugün Fransa'nın Türkiye'deki en sağlam ve köklü kurumlarından biridir.

Prof. Gabriel, 23 Aralık 1972 tarihinde 89 yaşında yaşamını yitirdi. Arkasından Jane Laroche, onun yaşamı ve eserleri üzerine bir makale yazdı (*Turcica, IV* (1972)). Prof. Gabriel'i yakından tanımış olan Prof. Semavi Eyice'nin makalesi ise rahmetli profesörün yaşamı yanında, onun kusursuz denebilecek bibliyografyasını kapsıyordu (*Belleten*, 147 (1973)). Kendisiyle Paris'te son görüşen araştırmacılarından biri olan Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal ise Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Araştırma Dergisi*'nin bir sayısını Prof. Albert Louis Gabriel özel sayısı (*In Memoriam Albert – Louis Gabriel*, 1978) olarak çıkardı.

Şimdi ise elimizin altında Gabriel'i mimar, arkeolog, ressam, gezgin yönleriyle tanıtan çok kapsamlı bir eser var¹. Bu önemli çalışma aslında Bar-sur-Aube'da Gabriel'in öldüğü evinde Prof. Pierre Pinon'un çabalarıyla bulunan yazışmalar, notlar, mesleki ve kişisel eşya, mimari çizimler, fotoğraflar, yayımlanmamış 300'ün üzerinde suluboya resim vb malzemeden yola çıkılarak, uzun bir çabanın sonunda düzenlenmiş bir sergi katalogudur. Eserin ilk bölümü Prof. Gabriel'in sanatına ilgi duyan Türk, Fransız, Yunan bilim adamlarının araştırmalarını, onu yakından tanıyanların anılarını kapsamakta, ikinci bölümünde sergi katalogunda yer alan malzemeyi kapsamaktadır. Yazıların hem Türkçe hem Fransızca olarak iki dilde yazıldığını belirtmek gerekir. Serginin düzenlenmesini Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık AŞ, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Fransız Milli Sanat Tarihi Enstitüsü gibi üç kuruluş üstlenmiş, gerek serginin düzenlenmesinde gerek kitabın hazırlanmasında pek çok kimsenin emeği geçmiştir. Sergi, YKY 15 Eylül – 11 Kasım 2006 tarihleri arasında Kazım Taşkent Sanat Galerisi'nde açılmıştır.

Sunuştta, Albert Gabriel'in yapıtı, Fransa'nın ve Türkiye'nin “*ortak bir mirası*” olarak ele alınmakta ve şu değerlendirme dikkati çekmektedir:

“Gabriel Türkiye'ye âşık olmuştur. Çabalarını, genç Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilmesinin nedeni olan, “İstanbul Arkeoloji Enstitüsü”nü (1930) kurma görevine harcamakla kalmamış, aynı zamanda –Türkiye'den bir daha dönmek üzere ayrıldığı- 1956 yılına kadar Enstitüyü inatla Yunan – Roma eserleri arkeolojisinden çok salt Türk eserlerinin incelenmesi doğrultusunda yönlendirmiştir. Aksi halde, İstanbul'daki enstitü Atina'dakinin bir şubesi haline gelebilir ve bu da her bakımdan bir felaket olurdu. Bu müzmin bekâr, titiz ve disiplinli büyük üstad, geleneksel kültür sahibi adam Anadolu'nun Türk geçmişinin büyük değerini algılamıştır. Bu değerden söz etmeyi, üstelik Türkçe'nin son derece gereksiz bir dil olduğu ya da sadece roman sayfalarını Doğu ezgileriyle süslemeye yaradığı düşünülen “Kapitülasyonlar” döneminde bu değerini dilini okumayı görev edinmiştir kendine. Türkler de bu ciddiyet karşılığında ona güvenmişlerdir”².

Prof. Albert Gabriel (2.8.1883 - 23.12.1972), 1927 yılından başlamak üzere, 1940'lı yıllara kadar, sistemli olarak Türk Sanat Tarihinin Orta ve Doğu Anadolu'daki anıtsal eserlerini, Boğaziçi'ndeki Türk hisarlarını inceledi. Bu araştırmaların sonuçlarını

¹*Albert Gabriel (1883-1972) Mimar, Arkeolog, Ressam, Gezgin / Architecte, archéologue, artistvoyageur*, Yapı Kredi yay., İstanbul, 2006, s.439.

²*A.g.e.*, s.9.

kısa sayılabilecek bir sürede yayımladı. Aşağı yukarı aynı tarihlerde Bursa'daki anıtların malzemesini de derledi. Fakat *Une Capitale Turque: Brousse* başlığını taşıyan eseri ancak 1956'da tamamlandı ve 1958 yılında Paris'te Boccard yayınevinde basıldı. Anlaşıldığına göre Gabriel, Bursa'daki çalışmaları sırasında derlediği malzemeyle yetinmemiş, daha sonra bu başkent üzerine yapılan çalışmaları da adım adım izlemekten geri kalmamıştı. Büyük boyda, iki cilt halinde basılan eserin ilk cildi metin bölümünü, ikinci cildi de levhaları kapsamaktadır. *Bir Türk Başkenti Bursa'yı* gündeme getirmemizin nedeni, ilk basımından yarım yüzyıl sonra bu anıtsal eserin Türkçeye çevrilip basılmış olmasıdır³.

Prof. Gabriel, Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapan üç önemli kentten Bursa'yı özellikle seçmiştir. Onun İstanbul üzerine bir monografi hazırlamakta olduğu, arşivinden çıkan belgelerden anlaşılmaktadır. Onun, Bursa'yı özel olarak seçmesinin altında birçok haklı nedene dayanmaktadır. Her şeyden önce Bursa, İstanbul'dan sonra mimari eser bakımından en zengin Türk şehridir. Fetihden (1326) İstanbul'un alınmasına (1453) kadar geçen zaman dilimi içinde yapı ve süsleme şekillerinin gelişmesi izlenebildiğinden Bursa, Türk sanat tarihi açısından büyük önemi vardır. Kısacası Bursa'nın kent dokusu pek zedelenmemiş, yeniden inşa edilmiş mahallelerin çoğunda eski sokak düzeni aynen korunmuştur. Daha sonra eski mahalleler arasında düz anayol yapımları gerekmiştir ancak buna rağmen şehrin tipik genel durumu değiştirilmemiştir⁴. XIX. Yüzyıl sonuna kadar gezginlerin gözünde Bursa, İstanbul'dan daha doğulu görünmektedir. Nitekim Bursa'yı 1909 yılında ziyaret edecek olan Tanin yazarı Ahmet Şerif "*Bursa genel görünüşüyle mazîye ait bir şehir*" diye yazmaktadır.

Bursa tarih boyunca, Timur'un istilası ve Yunan işgali olmak üzere iki büyük saldırıya uğradı. Bunlar kentte önemli yıkımlara yol açtı. Ancak, kentin geçirdiği yangınlar ve depremler özellikle 1853 depremi Bursa'ya çok büyük zarar verdi. Pek çok tarihi eser bundan etkilendi. Bu eserler onarılarak sürekliliği korundu. Ahmet Vefik Paşa gibi bilinçli valiler, tarihsel eserlerin onarılmasında önemli bir rol oynadılar. Ancak bu onarımlar sırasında kimi unsurlar da yok olmuştur. Gabriel, bu eserler üzerinde çalışırken bütün bu onarımları titizlikle ortaya koydu. Yaptığı hesaplara göre Bursa'da yaklaşık 300 tarihsel eser bulunmaktadır. Gabriel, kenti bir bütün olarak eserlerin çevresiyle birlikte ele aldı. Alain Borie'nin deyişiyle Gabriel, "*bir kent monografisi*" ortaya koydu. Kentin tarihsel süreç içinde nüfus yapısı ve bu yapıdaki değişimleri de açıkladı. Ömer Lütfi Barkan'ın, Başbakanlık arşivinden derleyip kendisine iletmiş nüfusla ilgili zengin verileri sağlıklı olarak değerlendirdi. Yalnız kendi gözlem ve araştırmalarıyla yetinmedi. Başta seyahatnameler⁵ olmak üzere çok zengin bir kaynakçadan yola çıktı. Prof. Gabriel, Bursa'da üç yüzü bulan eserleri; camiler, medreseler, tekkeler, türbeler, kaplıcalar ve hanlar olmak üzere altı grupta inceledi. Bunun dışında hisar ve bugün kendisinden herhangi bir iz bulunmayan Sultan Sarayını da kaynakların ışığında ele aldı.

³ Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, II, çev. Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, Osmangazi Belediyesi, İstanbul, 2008.

⁴ *A.g.e.*, s.2.

⁵ Heath W. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa (1326 – 1923)*, Eren, İstanbul, 2004. Prof. Lowry, Fetihden Cumhuriyet'in ilanına kadar Bursa üzerine yayımlanmış 180 seyahatname saptamıştır.

Gabriel, zaman zaman Bursa'daki mimari eserlerin kökenleri üzerinde de durur. Plan ve revak benzerliklerine değinir. Kimi zaman Bizans formlarının kullanıldığını kabul eder. Bizans devşirme malzemesinin de kullanıldığını söyler. Ancak, örneğin Orhan camii'nin “temel şekilleri Selçuklu geleneğinin devam ettiğine işaret etmektedir”⁶ yargısına varır. Kaldı ki Bizans eserleri Bursa'da son derece nadirdir. Bu kalıntılar hisar surlarından kalan, elden geçirilmiş birkaç parçadır. İlk sultanlar Osman Gazi, Orhan Gazi ve yakınlarının defnedildikleri Hisar kilisesi 1855'te yıkılmıştır. Bugün yerinde yükselen türbeler 1868'de inşa edilmiştir⁷.

Prof. Gabriel, Bursa'nın bu değerli anıtlarının rölövelerini kâğıda dökmeye başladı. Bu rölövelerin bir kısmı doğrudan doğruya kendisi tarafından kontrol edilerek yeniden çizilmiş, diğerleri de Milli Eğitim Bakanlığı'nın Gabriel'in çalışmalarına katkıda bulunmak üzere görevlendirdiği genç Türk mimarları tarafından tamamlanmıştır. Prof. Gabriel, eserinin önsözünde kendilerinden övgüyle söz ettiği genç mimarlar ve desinatörler arasında A. Saim Ülgen, Bedri Kökten, Hüsrev Tayla, Fikret Yücel, Nejat Çetingöz, Mualla Eyüboğlu'nun adlarını özellikle belirtmektedir. Yine aynı tarihlerde Yüksek Mimar Sedat Çetintaş da Bursa anıtlarının rölövelerini çizerek bunları yayınlamaya başlamış, fakat bu büyük iş ne yazık ki yarım kalmıştır.

Öte yandan Bursa Halkevi Dergisi *Uludağ* o sırada Bursa tarihiyle ilgili belge yayını ve araştırmalara sayfalarını açmış bulunuyordu. Bu araştırmacılar Kâzım Baykal, Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Kâmil Kepeci, Neşet Köseoğlu, Memduh Turgut Koyunluoğlu, Dr. Süheyl Ünver'in makalelerini özellikle belirtmek gerekir. Bütün bu çalışmaların Prof. Gabriel'in araştırmalarına önemli bir ışık tuttuğuna şüphe yoktur. Yine 1940'lı yıllarda İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde görev yapan geleceğin büyük tarihçilerinden, adı İstanbul'la özdeşleşecek olan genç bir araştırmacı, Prof. Robert Mantran (1917-1999) da Bursa'daki Arapça ve Türkçe kitabeleri derlemek için uğraşıyordu. Mantran'ın bu araştırmaları iki büyük makale halinde yayımlandı.

Prof. Semavi Eyice, Prof. Gabriel'in bu anıtsal eseriyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır⁸:

“Çok önceleri, Gabriel'in gençliğinde Bursa'ya ilk ayak bastığı yıllarda, Dresden Teknik Üniversitesi'nin genç mühendis-mimarlarından H. Wilde bir doktora çalışması olarak Bursa üzerinde çalışmış ve cinslerine göre sıraladığı anıtları, planları ile birlikte tanıtmaya çalışmıştı. Uzun yıllar bu eski Türk medeniyet merkezi hakkında tek başvurma kitabı olan doktora tezi yayınlandığı 1908 yılından itibaren Gabriel'in Bursa kitabının 1958'de satışa çıkmasına kadar tam yarım yüzyıl bu özel durumunu muhafaza edebilmiştir. Wilde 1906 yılında genç ve tecrübesiz bir mimar olarak bir ilkbaharda Bursa'da bulunmuş idi. Çok kısa bir süre içinde, Türk sanatına ve Türk medeniyet tarihine çok yabancı bir elemanca yapılan bu çalışmanın mükemmel olamayacağı, muhakkaktı. Fakat bütün bu eksik taraflarına rağmen Wilde'nin tezi elli yıl hizmet görmüş, bu arada maalesef bazı yanlış fikirlerin yayılmasına da sebep olmuştur. Gabriel'in Bursa'sı, Wilde'nin kitabının yerini almak ve daha doğru, daha iyi malzeme ortaya koymak suretiyle bu tarihi Türk şehrinin sanat tarihindeki yerini daha iyi tespit etmiştir. Hiç şüphesiz tek eserler üzerinde yapılacak

⁶ Gabriel, *a.g.e.*, s.47.

⁷ *A.g.e.*, s.205.

⁸ *Belleten*, 147(1973), s.339.

daha derin ve etraflı incelemeler, Gabriel'in Bursa'sı bahislerinde ele alınan anıtları problemlerini çözümlenecektir. Fakat Bursa kitabı uzun süre yaşayacak ana bir sentez değerine erişmiştir⁹.

Eserin yayımlanmasından bir süre sonra Fransız Büyükelçisi Sayın Henry Sbidzmueller'in bir mektubuylar birlikte kitabın bir nüshası Milli Eğitim eski bakanı Hasan-Âli Yücel'e sunuldu (1959). Sayın büyükelçi bu mektubunda şöyle diyordu:

"Dostumuz, adı tarih anıtlarımız üzerinde yaptığı çalışmalarla beraber hatıra gelen Prof. Albert Gabriel, Bursa şehrine tahsis ettiği eserini size ulaştırmamı istemiştir. Türkiye'ye derinden bağlı olan Bay Gabriel, hayatının büyük bir kısmını memleketinizin anıtlarını incelemeye ayırmıştır. Uzun yılların verimi olan eserinde, bu güzel yapıları kuranların azimli ve sağlam iradelerini dile getirmiştir ve dünyaca tanınmış bu vatandaşımın dediği gibi, bu insanlar eski ve kuvvetli bir milletin en öz vasıflarını anlatan muzaffer mirası, bugün muhafazaya uğraşanların ataları olan Türklerdir"⁹.

Yücel, Gabriel'in çalışmalarını belirttiikten ve kısa sürede okuduğu bu eseri tanıttıktan sonra şöyle demektedir:

"Hiçbir tarih kitabı, Bursa'nın hâlâ diri duran bu anıtları kadar mazimizi bize hikâye edemez. Gabriel, bize bu canlı kitaptaki yazının alfabesini veriyor. Sırf sanatçı hayranlığıyla kümbüne varılamayacak olan bu eserlerin sırrını bize açıyor. Kemerler nasıl tuturulmuş, kubbeler nasıl kurulmuş, onları anlatıyor. Bunu anlatırken de o eserlere o kadar kendini veriyor ki, başlık olarak aldığım "Gabriel'in Bursa'sı" sözünü tersine çevirsem gene doğru söylemiş olurum. Çünkü yazar, artık Bursa'nın Gabriel'idir. Nitekim bunu duyan Bursalılar da kendisini "Bursa'nın hemşehrisi" ilan etmişlerdir. Mukaddemede hemşehrilere'ne ancak böyle kurucu bir eser verebildiği için özür diliyor. Fakat arkasından Bursa için "aziz beldemiz" diyerek ona beslediği sıcak sevgiyi gözlemeksizin açıklıyor".

Yücel, bu eser dolayısıyla Tanpınar'ın ünlü şiirini anımsamaktan, dile getirmekten kendini alamıyor: " Bursa'da Zaman, şekil Bursa'nın içine girdiğimiz vakit onun rubunu bize bulduracak değerde ve kuvvette başlı başına, tıpkı Bursa'nın camileri, türbeleri gibi, evet, başlı başına bir eserdir".

Yücel, bu karşılaştırmayı yaptıktan sonra duygu ve düşüncelerini şöyle özetlemektedir:

"Ölçü ve zekâ olan Fransız Gabriel'in eseriyile Türk Tanpınar'ın ruh anlayışı beraber olduğu zamandır ki, Bursa, bu iki rehberin delilliğinde maddi ve manevi surlarını çözmeye başlar. Türk eserlerini seyrederek, seyrederken düşünerek tabiatıyla biraz bizim olmuş mühterem Gabriel'e yalnız Bursa hemşehriligi değil, Türkiye vatandaşlığı verilse yeridir".

Bursa kenti ya da Uludağ Üniversitesi bu büyük adamın anısını yaşatmanın ve Bursalılık bilincine erişmiş her yurttaşına adını öğretmenin yollarını aramalıdır. Bunu yürekten dilemek hakkımızdır.

Zeki ARIKAN*

⁹ Hasan Âli Yücel, *Hürriyet Gene Hürriyet*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s.s.295-299.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.